

Городиловська Г. Г.

Національний університет «Львівська політехніка»

СЛОВНИКАРСЬКА ЦАРИНА ПРОФЕСОРА КОСТЯ КИСІЛЕВСЬКОГО

У статті висвітлено лексикографічний доробок українського вченого К. Кисілевського, який у 1944 році емігрував до Німеччини, а від 1949 року жив і творив у США. На основі різних матеріалів, зокрема особистих документів, листування з мовознавцем, спогадів його сучасників, публікацій про вченого з'ясовано, що професор К. Кисілевський – талановитий мовознавець і педагог, який залишив після себе багату спадщину в різних галузях лінгвістичної науки.

Встановлено, що за хронологією життєвий шлях ученого можна поділити на два періоди: доеміграційний (1912–1944 рр.) та еміграційний (1945–1974 рр.). Кожен з них виявився надзвичайно багатограним і продуктивним у наукових дослідженнях лінгвіста та позитивно вплинув на його кар'єру.

Окреслено, що деякі аспекти мовознавчого доробку К. Кисілевського до цього часу є мало відомими для українців, оскільки багато його наукових праць було опубліковано в закордонних виданнях. З'ясовано, що невелика, але дуже цінна частина особистих документів ученого зберігається в архіві Українського вільного університету в Мюнхені (Німеччина).

Зазначено, що різнобічна наукова діяльність лінгвіста присвячена дослідженням з історії української мови, діалектології та лінгводидактики. Вказано, що донині маловивченим залишається лексикографічний доробок вченого. Зокрема, увагу зосереджено на таких працях, як «Словничок української мови і головні правописні правила та замітки до відміни» (Станіславів, 1927), «Українсько-польський і польсько-український словник» у співавторстві з проф. Є. Грицаком (Львів, 1931), «Правописний словничок» (Львів, 1934), які відіграли велику роль у галицьких школах довоєнного періоду.

У результаті опису й аналізу практичних словників засвідчено, що вони підготовлені фахово, відповідають всім принципам і технічним засадам українського словникарства, тому є високоякісними виданнями й можуть бути базою для створення нових робіт такого типу. Доведено, що лексикографічні праці вченого є вагомим здобутком української науки ХХ століття, а сам упорядник заслуговує на гідну пошану й визнання.

Ключові слова: українська еміграція, професор К. Кисілевський, біографічні відомості, наукова діяльність, лексикографічна праця, українське мовознавство.

Постановка проблеми. Серед величних постатей учених, котрі змушені були свого часу покинути терени рідної країни й поїхати у вимушену еміграцію, є видатний український вчений, педагог та громадський діяч К. Кисілевський. За фахом мовознавець, він підготував і видав сотні наукових праць із діалектології, історії української мови, історичної граматики, лексикографії, а також дидактики й методики викладання рідної мови. Проте в Україні постать цього вченого та його лінгвістична спадщина, на жаль, досі є малодослідженою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти життєвого шляху та науково-педагогічної діяльності вченого вивчали М. Бігусяк [1], С. Болтівець [2], Й. Дзєндзелівський [5], Е. Жарський [6], П. Ковалів [10], В. Стецюк [14], З. Терлак [15], описував у спогадах М. Остап'як, життєва дорога якого перетнулася з долею дослід-

ника [12; 13]. Окремо зазначимо, що з нагоди 80-річчя життя вченого та 55-річчя наукової й педагогічної діяльності підготовлено збірник праць на його пошану, наприкінці якого вміщено список найважливіших наукових публікацій, зокрема розвідок, статей, нарисів і рецензій дослідника.

Проте системного опису та аналізу наукової спадщини вченого в сучасній україністиці ще немає. З огляду на це, його творчість потребує всебічного вивчення та ґрунтового дослідження в наукових публікаціях.

Постановка завдання – висвітлити основні віхи життєвого шляху К. Кисілевського, окреслити його інтелектуальний доробок у царині словникарства, описати його, показати значення для української науки.

Виклад основного матеріалу. Кость Кисілевський (1890–1974) – видатний український

учений, мовознавець, досвідчений педагог, автор численних наукових праць із лінгвістики і лінгводидактики. Він був дійсним членом Наукового товариства імені Тараса Шевченка у Львові, його довголітнім науковим секретарем, а пізніше Головою філологічної секції в Нью-Йорку, членом-кореспондентом Української вільної академії наук, професором Українського католицького університету імені святого Климентія в Римі, Українського вільного університету в Мюнхені, Українського технічного інституту в Нью-Йорку, Львівського університету імені Івана Франка, членом Міжнародної вільної академії наук в Парижі, почесним членом Рідної школи в Ньюарку. За невтомну редакційну працю пластових видань удостоєний звання Добродія українського пласту.

Окремо треба зазначити, що вчений був секретарем Товариства прихильників УВУ, членом Асоціації професорів і доцентів УВУ, членом Комісії допомоги українському студентству (КОДУСу) в Мюнхені. Ці деталі вказують на те, що він завжди високо оцінював науку в УВУ, а справи молоді ніколи не були йому байдужі.

Варто також зазначити, що мовознавець постійно брав участь у наукових конференціях, засіданнях НТШ та УВАН, з'їздах діалектологів у Києві, сесіях Львівського університету, де виступав із доповідями на філологічні теми. Він також вільно володів чотирма мовами: польською, німецькою, англійською та російською. Врешті виховав чимало українських філологів, таких як І. Сидорук, В. Маркус, В. Кульчицький, Л. Храплива, І. Керницький, Б. Величковський, Б. Ухач та інші.

Вивчаючи матеріали про українського вченого, ми з'ясували, що в радянських енциклопедіях його прізвище не згадували. Деякі відомості про життєвий шлях та наукову діяльність К. Кисілевського дізнаємося з Encyclopedia of Ukraine, де зазначено: «**Kysilevsky, Kost** [Kysilevs'kyj, Kost'], b 23 February 1890 in Roshniv, Tovmach county, Galicia, d 20 September 1974 in Irvington, New Jersey. Linguist and pedagogue; full member of the Shevchenko Scientific Society from 1932 and of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences from 1948. A graduate of the universities of Leipzig and Vienna (Ph D 1912), Kysilevsky taught in several gymnasiums and teachers' seminaries in Galicia in the interwar period. He immigrated to Germany in 1944, where he was appointed professor of the Ukrainian Free University in 1945. In 1949 he moved to the United States. His publications include a number of textbooks of Ukrainian, didactic works, and a Ukrainian-Polish-Ukrainian dictionary (compiled with Yevhen Hrytsak, 1930–31). His study

of the language of the *Hankenstein Codex* appeared in *Zapysky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka*, vol. 161, and his description of the dialects of the Dnister River basins appeared in vol 162. He also proposed a revision of the classification of Ukrainian dialects» [16, p. 736].

Вітчизняне видання «Енциклопедії українознавства» подає короткі біографічні дані про вченого під гаслом **Кисілевський Кость** (*1890), «мовознавець і педагог, проф. УВУ, д. чл. НТШ, автор низки шкільних підручників з укр. мови і дидактичних праць, укр.-поль. і поль.-укр. словника (спільно з Є. Грицаком). Досліджував мову Ганкенштайнового кодексу (ЗНТШ, т. 159), укр. говірки басейну Дністра й Пруту («Надпрутський говір»), ЗНТШ, т. 162), запропонував перегляд класифікації укр. говірок» [7, т. 3, с. 1033]. Ця лапідарна довідка лише частково охоплює наукову діяльність ученого, адже написана вона задовго до смерті дослідника, тому й не могла досягнути повної величини особистості вченого.

Доповнює вищенаведені дані енциклопедія «Українська мова»: «**КИСІЛЕВСЬКИЙ Кость** (23.ІІ.1890, с. Рошнів, тепер Тисменицького р-ну Івано-Франк. обл. – 20.ІХ.1974, Ервінгтон, шт. Нью-Джерсі, США) – укр. філолог, д. чл. НТШ з 1932. Навч. у Лейпц. ун-ті, закін. 1912 Віден. ун-т. Учителював у гімназіях та учител. семінаріях Станіслава (тепер Івано-Франківськ), Городка, Львова, Рогатина. З 1938 – професор Педагогіуму у Львові, з 1939 – професор Львів. ун-ту. З 1944 – в еміграції. Від 1945 – професор Укр. вільного ун-ту в Мюнхені, з 1959 у США (Нью-Йорк), займається українозн. студіями» [5, с. 236].

Не можемо оминати увагою вичерпну інформацію з Енциклопедії Львівського національного університету імені Івана Франка, де в 1940–1942 роках працював науковець: «**КИСІЛЕВСЬКИЙ Кость** Йосипович (23.ІІ.1890, с. Рожнів тепер Косівського р-ну Івано-Франк. обл. – 20.ІХ.1974, м. Ірвінгтон, США) – філолог-україніст, д-р філософії (1912), проф. (1939). Закінчив І Станіславів. держ. гімназію (1908), студіював класич. та слов'ян. філологію у Віден. ун-ті (1908–09, 1910–13), укр., пол., лат. мови та л-ри в ун-ті м. Лейпціг (1914). У 1914–29 учитель укр. гімназії в Станіславові; 1929–36 викладач, 1936–37 проф. учит. семінарії у Львові; 1937–38 проф. жін. гімназії у Львові; 1938–39 проф. держ. педагогіуму Львова; 1939–41 проф., з 1940 зав. каф. укр. мови Львів. пед. ін-ту; водночас проф. каф. укр. мови Львів. ун-ту; 1940 співроб. Львів. філії Ін-ту мовознавства; 1944 емігрував

до Німеччини; 1945–49 проф. Укр. вільного ун-ту (м. Мюнхен); з 1949 у США» [15, с. 599].

Більш детальну інформацію про вченого та його родинне походження читаємо в «Енциклопедії сучасної України»: «**КИСІЛЕВСЬКИЙ Кость** (Костянтин Йосипович; 23.02.1890, с. Рошнів Товмац. пов. Станіслав. губ., нині Тисмениц. р-ну Івано-Фр. обл. – 20.09.1974, м. Монтклер, шт. Нью-Джерсі, США, похов. у м-ку Бавнд Брук, шт. Нью-Джерсі) – мовознавець, літературознавець, педагог. Батько О. Кисілевської-Ткач-Косик та Р. Кисілевського, дід В. Ткач. Дійс. чл. НТШ (1932), чл.-кор. УВАН (1948). Студіював слов'ян. та класичну філологію й філософію в ун-тах Відня (1908–09, 1911–12) та Ляйпцига (1910), здобув ступ. д-ра філософії у Віден. ун-ті (1912). Під час 1-ї світ. війни служив в австро-угор. армії. Брав участь у встановленні укр. влади у Львові в листопаді 1918, воював в УГА. Проф. г-зій і учител. семінарій у Станіславі (нині Івано-Фрнківськ, 1914–29), Львові (1929–38), Рогатині (нині Івано-Фр. обл., 1942–44); від 1937 – у Львів. пед. ін-ті: 1939–41 – зав. каф. мовознавства; водночас 1939–41 – проф. Львів. ун-ту. Засн. і дир. Укр. таборової г-зії в Байройті (Німеччина, 1945–49), шкіл українознавства в Нью-Йорку (1949–51) і м. Ньюарк (шт. Нью-Джерсі, 1951–68). Водночас від 1945 – надзвич., від 1959 – звич. проф. УВУ (Мюнхен). Дир. філол. секції НТШ (1956)» [2, с. 93].

Зазначимо також, що невелика, але дуже цінна частина документів українського лінгвіста зберігається в архіві Українського вільного університету в Мюнхені (Німеччина). В особовій справі д-ра К. Кисілевського знаходимо кілька машинописних документів, зокрема персональний листок, у якому зазначено біографічні відомості вченого та результати його наукової діяльності (загалом 19 пунктів). Наприкінці документа є його особистий підпис, який засвідчує, що на той час мовознавець проживав у США (Ірвінгтон, штат Нью-Йорк) [11].

Окрім персонального листка, в особовій справі лінгвіста також є документи з даними до його біографії, два відгуки про наукову діяльність лінгвіста, які написали проф., д-р Я. Рудницький (Мюнхен, 17.II.1945) та проф. П. Ковалів (Мюнхен, 17.XI.1945) із метою запрошення його як надзвичайного професора на кафедру української мови УВУ для викладання методики рідної мови, опінія декана філософичного факультету УВУ, проф. д-ра В. Державина з пропозицією щодо підвищення проф. д-ра К. Кисілевського до ступеня звичайних професорів УВУ, посвідка від 11.V.1949 р., яку підписав ректор УВУ, проф. д-р Ю. Панейко про без-

термінову відпустку вченого у зв'язку з виїздом до Америки списки рукописних і надрукованих праць: до еміграції (1912–1942 рр.); в еміграції (1944–1958 рр.); листування із проф. В. Державиним і проф. Я. Рудницьким [11].

Ознайомившись із вищеназваними енциклопедичними виданнями та матеріалами особової справи вченого, можна стверджувати, що в багатогранному житті К. Кисілевського було два періоди: доеміграційний (1912–1944 рр.) та еміграційний (1945–1974 рр.), які були надзвичайно продуктивними з огляду на створення інтелектуального доробку.

Діапазон наукових зацікавлень проф. К. Кисілевського в царині українського мовознавства вельми розмаїтий – це історія української мови, діалектологія, лексикологія, граматики, український правопис, лексикографія, методика викладання рідної мови. Перу вченого належать численні розвідки, статті, огляди, рецензії, також він є укладачем словників, автором низки шкільних підручників та посібників з української мови і літератури, які він публікував упродовж свого життя. Згідно з підрахунком проф. П. Ковальова, проф. К. Кисілевський написав 53 наукові праці, 25 розвідок, 30 дидактичних праць для вчителів, 50 рецензій, 20 підручників для шкіл українознавства, 5 літературних нарисів [10, с. 19].

Основний же вектор наукової діяльності К. Кисілевського – це історія української мови, діалектологія та лінгводидактика. «В першій добі своєї дослідної праці у Львові, – як засвідчує біографія лінгвіста, – звернув увагу передусім на наукові підстави методики та дидактики, а також займався десять років дослідями над мовою архаїчних говорів в історичному аспекті та над зафіксованою народною мовою пам'яткою XVI–XVII ст. «Учительні Євангелія»» [11].

У пропонованій статті ми детальніше зупинимося на мовознавчому доробку вченого в царині лексикографії, оскільки він найменше висвітлений у сучасній україністиці.

В історію українського словникарства К. Кисілевській увійшов як автор декількох лексикографічних праць, серед яких – «Словничок української мови і головні правописні правила та замітки до відміни» (Станіславів, 1927) [9], двотомний «Українсько-польський і польсько-український словник» у співавторстві з проф. Є. Грицаком (Львів, 1931) [4], «Правописний словничок» (Львів, 1934) [8], які українська критика сприйняла дуже прихильно, про що дізнаємося з відгуків науковців І. Велигорського (про «Словничок української мови»)

та М. Рудницького (про «Українсько-польський і польсько-український словник»). Саме це дає нам підстави розглянути ці видання і дати їм фахову характеристику. У цій розвідці проаналізуємо два орфографічні словники, які вийшли в Україні задовго до еміграції вченого.

Першим практичним посібником К. Кисілевського був «Словничок української мови і головні правописні правила та замітки до відміни» (1927), який він упорядковував понад рік і видав власним накладом у Станіславові, працюючи вчителем місцевої гімназії. Саме тому задум створення цього «Словничка» з'явився в гуртку вчителів-україністів станіславівської гімназії. Книга отримала багато схвальних відгуків, зокрема, український мовознавець і педагог І. Велигорський у своїй рецензії стверджував, що потреба в такому словнику назріла вже давно. «Словничок являється саме в пору, – наголошує рецензент, – щоб сповнити важне завдання: плекати знання і любов до рідного слова, коли заливають нас чужі мовні вимови і засмічують її під оглядом складні, лексики й наголосу» [3, с. 365].

Загалом книга складається з двох частин: перша, яка є більшою за обсягом, – це власне словник із передмовою та поясненнями до видання, а друга, менша частина містить головні правописні правила, примітки до відміни й ключ до розділу шелестівок на склади (цією другою частиною він відрізняється від відомого словника Г. Голоскевича (1923), що є великим поступом). Словничок містить близько 17 тисяч слів, із яких 164 – географічні назви.

У передмові до «Словничка української мови» автор наголосив на тому, що існує велика потреба в такій другій, і водночас був стурбований тим, що до цього часу немає словника, який би подавав зміни в сучасній мовно-писемній практиці й визначав правила правопису нових слів. «Здавна відчували ми недостачу словничка, застосованого до останніх правописних правил і сучасного розвитку нашої письменницької мови, – пише укладач. А вже найбільше безпорадним було становище шкільної молоді. Оце й примусило вчителів призадуматись над виданням такого словничка... Випускаю у світ цю книжку з тою думкою, що справді буде вона помагати тим, що її потребують» [9, с. 3].

Автор вказав також на деякі труднощі, що його спіткали під час праці над словником. «З одного боку, – зазначає вчений, – треба було в такому ділі руководитись послідовністю та основами «Правописних правил, прийнятих Науковим Товариством ім. Шевченка у Львові» (1922), хоча з деякими з них не погоджуюсь. З другого боку, треба було шанувати свободу та творчість нашої пись-

менницької мови, спертої переважно на народних говорах середньої України, а ця свобода частенько йде в розбіжному напрямку з «Правописними правилами» [9, с. 3–4]. Саме тому автор вважав за потрібне подати дві форми і, таким чином, погодити деякі розбіжності в написанні слів, напр.: *агрест, -у; нб. агрус, -у* [9, с. 2]; *ігла, -и; нб. голка, -и* [9, с. 113]; *князівна, -и; нб. княжна, -и* [9, с. 129]; *сіяч, -а; нб. сівач, -а* [9, с. 283]. На його думку, відображення двох форм, не зупинить розвиток мови, а навпаки, збагатить її. Звертаючись до читачів, лексикограф зауважив, що «треба тут зберігати послідовність і вживати одної або другої рівнорядної форми, а не обох всуміш» [9, с. 4].

Окремо в передмові мовознавець порушує питання правопису чужоземних, «міжнародних» слів, бо вважає, що їхнє написання призводить до найбільших труднощів для користувачів, тому поруч із запозиченнями він наводить українські відповідники і радить їх активно вживати. На цю позитивну особливість словника вказує його рецензент І. Велигорський, зазначаючи наявні «спроби заступлення чужих слів українськими, чим старається шан. автор очистити нашу мову з намулу, що налип на неї протягом літ неволі. В нас ще навмання вживають чужі слова без кінцевої потреби» [3, с. 366].

Як зауважує автор книги, у процесі роботи він послуговувався словниками Б. Грінченка, Г. Голоскевича, В. Дубровського, І. Огієнка, «Рускої правописи» (1904), граматики С. Смально-Стоцького (шкільною та науковою), В. Сімовича, А. Кримського, М. Левицького, Є. Тимченка, О. Курило, правописами Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові, Всеукраїнської академії наук у Києві, проєктом Державної комісії для впорядкування українського правопису (1926), науковими розвідками І. Огієнка, Є. Чикаленка, М. Левицького, О. Курило, В. Науменка, І. Зілинського, А. Кримського, М. Гнатюка, О. Шахматова, а також порадами вчителів-україністів станіславівської гімназії [9, с. 5].

Щодо структури словничка, то слова в реєстрі автор розмістив, як правило, в алфавітному порядку. Реєстровими одиницями є іменники, прикметники, числівники, займенники, дієслова, службові слова, однак належність до тієї або іншої частини мови не вказана.

Реєстрові іменники лексикограф подає в називному відмінку однини, після чого наводить закінчення родового відмінка однини, напр.: *авкціон, -у* [9, с.1]; *варітник, -а* [с. 28]; *клявіатура, -и* [9, с. 129]; *ровер, -а* [9, с. 268]; *січа, -і* [9, с. 283];

філософ, -а [9, с. 334]. Якщо форми окремих непрямих відмінків мають ті чи інші правописні особливості, то всі вони зазначені в словничку. Зокрема, це показано в іменниках чоловічого і жіночого роду з основою на шиплячий і м'який приголосний або на **-й**, а також в іменниках чоловічого роду на **-р**, напр. **ключ, -ча, -чеви (-і), ключем** [9, с. 128]; **рожжа, -і, рожжею, рожже!, рожж** [9, с. 269]; **князь, князя, князеви (-і), князю! або княже!, князем, у князі (князеви), князі, -ів** [9, с. 129]; **сіль, соли, солі, соле!, сіллю, соли, солей** [9, с. 282]; **рій, роя, роєви (-і), роєм, рої, -ів** [9, с. 268]; **книгар, -ря, -реви (-і), -рем, у книгарі** [9, с. 129]; **маляр, -ра, -рови (-і), -ром** [9, с. 157].

Прикметники на **-ий** подано у формі називного відмінка однини чоловічого роду без позначення родових форм, напр.: **азійський** [9, с. 3], **блатний** [9, с. 17], **веселковий** [9, с. 35], **гіллястий** [9, с. 62], **клясичний** [9, с. 129], **розбурканий** [9, с. 269], **сірниковий** [9, с. 283], **фільольогічний** [9, с. 334]. Після прикметників на **-ий** вказано форми жіночого й середнього роду однини, напр.: **сінешний і сінешній, -я, -є** [9, с. 282].

Числівники автор подає в називному відмінку, після якого наводить форми родового, а також інших непрямих відмінків, якщо вони становлять певні правописні труднощі, напр.: **сім, семи й сьоми пб. сімох; сімом, сімома, у семи, у сімох** [9, с. 282]; **сімдесят, сімдесяти пб. сімдесятьох, сімдесятьом, сімдесятьма пб. сімдесятьома** [9, с. 282].

Займенники, які теж подані в називному відмінку, мають свої особливості у творенні форм, напр.: **абихто, абикого, абикому, абиким** [9, с. 1]; **абищо, абичого, абичому, абичим, в абичим** [9, с. 1]; **абиякий, абиякого, абиякому, абияка, абияке** [9, с. 1]; **мій, моя, моє; мойого, мого, моєї; мойому, моєму, моїй; мойого, мою, моє; моїм, моєю; у моїм, мойому, у моїй** [9, с. 165]. Щодо особових займенників **він, вона, воно, вони** вчений не рекомендує вживати старі форми: **она, оно, они, ню, єї, ї, нев** [9, с. 53].

Дієслова в словнику представлено в неозначеній формі, після якої вказано форми першої, другої, третьої особи однини, а також третьої особи множини теперішнього часу, напр.: **класти, кладу, кладеш, кладе, кладуть** [9, с. 128]; **клепати, клепаю, клепаєш, клепає, клепають** [9, с. 128]; **робити, роблю, робиш, робить, роблять** [9, с. 268]; **скалити, скалю, скалиш, скалять** [9, с. 283].

Оскільки словник призначений для задоволення потреб різних користувачів, у ньому зафіксовано оніми – хороніми, ойконіми, гідроніми,

ороніми, напр.: хороніми: **Азія, -ї** [с. 3] (назва континенту); **Австралія, -ї** [9, с. 2], **Австрія, -ї** [9, с. 2], **Гренландія, -ї** [9, с. 73], **Мальта, -и** [9, с. 157], **Фінляндія, -ї** [9, с. 334], **Франція, ї** [9, с. 335] (назви країн); **Сицилія, -ї** [9, с. 282], **Балканський, -ого півострів, -а** [9, с. 11] (назви острова, півострова); ойконіми: **Акропіль, -полю** [9, с. 3], **Бережани, -ан** [9, с. 14], **Берлін, -а** [9, с. 16], **Варшава, -и** [9, с. 28], **Лебедин, -а** [9, с. 145], **Люблин, -а** [9, с. 153], **Люрд, -у** [9, с. 153], **Рогатин, -а** [9, с. 268], **Франкфурт, -у** [9, с. 335] (назви міст); гідроніми: **Адрійське, -ого море, -я** [9, с. 3], **Азівське, -ого море, -я** [9, с. 3], **Балтійське, -ого море, -я** [9, с. 11] (назви морів); **Морське, -ого Око, -а** [9, с. 171] (назва озера); **Дінець, -я** [9, с. 83], **Йордан, -а** [9, с. 113] (назви річок); ороніми: **Бескид, -а** [9, с. 16], **Гімалаяї, -ів** [9, с. 62], **Лиса, -ої Гора, -и** [9, с. 147] (назви гір) та інші. Серед усіх топографічних назв трапляються ті, що пов'язані безпосередньо з Україною, а також назви багатьох інших відомих географічних об'єктів світу.

У другій частині книги «Головні правописні правила та замітки до відміни», яка поділена на два розділи, автор подає: а) основні правила правопису (буквені позначення деяких приголосних звуків, чергування голосних і приголосних, уживання м'якого знака, подвоєння букв, спрощення в буквосполученнях, правопис префіксів, написання слів разом і окремо, уживання великої й малої букви, а також ділення слів на склади, до якого додає ключ); б) замітки до відміни (правопис відмінкових форм іменників, ступенювання прикметників і деякі зауваги до відмінювання дієслів).

Детальний аналіз «Словничка української мови» показує, що він має практичне значення, адже «користуватися ним будуть не лише учителі всяких шкіл, шкільна молодь, але також всякі установи й адвокатські канцелярії, які немилосердно калічать нашу мову під впливом «урядового стилю» [3, с. 365–366].

Інший практичний довідник д-ра К. Кисілеського «Правописний словничок» (Львів, 1934), який отримав високу оцінку методистів на одному із засідань НТШ, охоплює близько 14 тисяч слів, але порівняно з попереднім словником його обсяг менший на 3000 слів. Словник був надзвичайно популярний серед користувачів, оскільки його було випродано впродовж двох місяців.

Науково-педагогічними засадами укладання словника були важкі для написання слова, а його створенню посприяв «Правописний словник» Г. Голоскевича (1929), у якому подавалося близько 40 тисяч слів. У передмові до видання

автор зауважує, що «у списі застосовано правила правопису, вживаного в нас від 1922 р., основного на вирішеннях Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, затверджених до шкільного вжитку розп. Кураторії Львівської Шкільної Округи з 22 жовтня 1922. Ч. 14673/І» [8, с. 3]. Окрім цього, лексикограф наводить у квадратних дужках деякі орфографічні варіанти слів, що відповідають академічному правопису, напр.: *етимольогія [етимологія]* [8, с. 50], *жалюзія [жалюзі]* [8, с. 51], *легалізація [легалізація]* [8, с. 81], *схолястика [схоластика]* [8, с. 154], *талъон [талон]* [8, с. 155]. У всіх словах, крім односкладових, позначено наголос.

Як і в попередньому словнику, слова в реєстрі (іменники, прикметники, числівники, займенники, дієслова, прислівники) розміщено в алфавітному порядку. Належність до тієї або іншої частини мови не вказана. Виняток становлять лише прислівники, прийменники, сполучники, частки, які супроводжені позначками, напр.: *вбік прислівник* [8, с. 19], *вбрід прислівник* [8, с. 19], *ввічі прислівник* [8, с. 19], *вгорі прислівник* [8, с. 19], *вдень прислівник* [8, с. 19], *таж сполучник* [8, с. 155]. Незмінні слова позначено ремаркою «невідмінне», напр.: *Верді невідмінне* [8, с. 19], *ефенді невідмінне* [8, с. 50], *Гете невідмінне* [8, с. 36], *табльо невідмінне* [8, с. 155]. «При словах, що відмінюються, – зазначає укладач словника, – подано важніші та важкі до писання склади» [8, с. 3]. Так, наприклад, в іменниках наведено закінчення родового, давального, орудного відмінків однини, а подекуди називного і родового множини, напр.: *вельможя, -жі, -жею, -жі, вельмож (ів)* [8, с. 19]; *жертводавець, -давеця, -цеві, -цем, -ці* [8, с. 51]; *легеня, легеню, легень і легенів* [8, с. 80]; *суть, суті, суттю, сугей* [с. 154]; *таріль, -реля, -леві, -лем, -лі* [8, с. 155]; *татусь, -ся, -севі, -сем, -сі* [8, с. 155].

Щодо прикметників і дієслів у цьому словнику, то тут також немає жодних відмінностей порівняно з попереднім виданням. У прикметниках вказано форми жіночого і середнього роду однини, напр.: *авторитетний, -на, -не* [8, с. 5]; *вакаційний, -на, -не* [8, с. 18]; *лебединий, -на, -не* [8, с. 80]; *тамтешній, -ня, -не* [8, с. 155]. Дієслова подано в неозначеній формі, після якої наведено закінчення першої і другої особи однини (іноді також третьої множини або навіть усіх осіб) теперішнього або минулого часу, напр.: *авансувати, -сую, -суєш, -сував* [8, с. 3]; *гратулювати, -ляю, -ляєш, -ляють, -лював* [8, с. 37]; *схаменутися, -нуся, -нешся, -нуться, -нувся* [8, с. 154]; *лити, ллю, ллєш, ллємо, ллєте, ллють, ллив* [8, с. 81].

Таким чином, лексикографічний опис «Правописного словничка» засвідчує, що він є довід-

ковим посібником із написання слів, із відповідними наголосами та необхідною граматичною інформацією.

Висновки й пропозиції. Отже, науковими працями в різних царинах української філології професор К. Кисілевський здобув собі визнання як видатний учений, прекрасний педагог і невтомний дослідник на ниві українського мовознавства. Саме завдяки розвідкам з історії мови, діалектології та лінгводидактики він посів гідне місце в україністиці. Великий внесок лінгвіста також є в ділянці лексикографії, адже він створив і видав високоякісні словники, які відіграли велику роль не лише в українських школах, але й в еміграції. Серед них «Словничок української мови і головні правописні правила та замітки до відміни», «Правописний словничок», які задовольняли нагальні потреби сучасності й заслугоували на високу оцінку в наукових колах.

На основі цих праць встановлено, що в їхній структурі використано алфавітний принцип побудови реєстру слів, представлено правописну, акцентуаційну і граматичну характеристику гасел, виявлено відсылні ремарки, позначки і пояснення до них. Така будова словників робить їх зручними й легкими в користуванні.

Виявлено, що в лексикографічних виданнях найповніше представлено написання загальноживаних слів, а в «Словничку української мови» досить широко подано ще й правопис онімів – хоронімів, ойконімів, гідронімів, оронімів, які пов'язані як з українськими, так і зі світовими культурними традиціями. На відміну від «Правописного словничка», він містить також основні правописні правила та замітки до відміни. Зрозуміло, що ця частина книги слугує за додаток і є цілком достатньою для користувача, який вивчає українську мову.

Загалом характеристика словників засвідчує, що вони підготовлені фахово й відповідають всім принципам і технічним засадам сучасного словникарства. Виконуючи своє безпосереднє призначення практичних словників, вони й досі не втратили свого наукового значення, тому можуть слугувати базою для створення нових праць такого типу. Таким чином, осмислення багатогранного й надзвичайно продуктивного життя К. Кисілевського, його лексикографічного доробку дає нам усі підстави стверджувати, що його мовознавча творчість є вагомим здобутком української науки ХХ століття.

Перспективу наукових розвідок вбачаємо в подальшому дослідженні лексикографічної спадщини вченого.

Список літератури:

1. Бігусяк М. Професор Кость Кисілевський – дослідник мовостилю Тараса Шевченка. URL: <https://www.pvntsh.nung.edu.ua/index.php/word/article/view/1491/1465> (дата звернення: 28.11.2021).
2. Болтівець С. Кисілевський Кость. Енциклопедія сучасної України: електронна версія / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2013. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=6591 (дата звернення: 28.11.2021).
3. Велигорський І. Рец. на кн.: Словничок української мови і головні правописні правила та замітки до відміни. Зладив д-р Кость Кисілевський, учитель. Станіславів, 1927. *Літературно-науковий вісник*. Львів, 1927. Річник 26. Т. 93. Кн. 7–8. С. 365–366.
4. Грицак Є., Кисілевський К. Українсько-польський і польсько-український словник. Львів, 1931. Часть I. 537 с.
5. Дзєндзелівський Й. Кисілевський Кость. Українська мова: Енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія, 2000. С. 236.
6. Жарський Е. Проф. д-р К. Кисілевський як педагог. Збірник праць на пошану проф. д-ра Костя Кисілевського. Доповіді наукового товариства ім. Т. Шевченка в ЗДА. Нью-Йорк, 1970. Ч. 36. С. 20–21.
7. Кисілевський К. Енциклопедія українознавства: в 14 т. / гол. ред. В. Кубійович. Львів : Молоде життя, 1996. Т. 3. С. 1033.
8. Кисілевський К. Правописний словничок. Львів : Державне видавництво шкільних книжок, 1934. 179 с.
9. Кисілевський К. Словничок української мови і головні правописні правила та замітки до відміни. Станіславів–Львів–Луцьк–Київ–Нью-Йорк, 1927. 390 с.
10. Ковалів П. Проф. д-р Кость Кисілевський та його наукова діяльність. Доповіді Наукового товариства ім. Т. Шевченка в ЗДА. Збірник праць на пошану проф. д-ра Костя Кисілевського. Нью-Йорк, 1970. Ч. 36. С. 8–19.
11. Особова справа проф. д-ра К. Кисілевського. Архів Українського вільного університету в Мюнхені.
12. Остап'як М. На свіжу могилу дорогого проф. д-ра К. Кисілевського. *Америка: Український католицький щоденник*. 1974. 8 жовтня.
13. Остап'як М. Проф. д-р Кость Кисілевський. У кн.: Байройтські спомини з «юних днів, днів весни» 1945–1950. З нагоди 50-літнього ювілею. ЗСА–Канада, 1995. С. 18–21.
14. Стецюк В. Передмова. Збірник праць на пошану проф. д-ра Костя Кисілевського. Доповіді Наукового товариства ім. Шевченка в ЗДА. Нью-Йорк, 1970. Ч. 36. С. 5–7.
15. Терлак З. Кисілевський Кость. Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка. В 2 т. Т. 1: А–К. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. С. 599.
16. Kysilevsky Kost. Encyclopedia of Ukraine / Edited by Volodymyr Kubijovych. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, 1988. Vol. II. P. 736.

Horodylovska H. P. PROFESSOR'S KOST' KYSILEVSKYI'S ACTIVITY IN DICTIONARY STUDIES

The article discusses the lexicographical legacy of the Ukrainian scholar K. Kysilevskiy, who emigrated to Germany in 1944 and since 1949 he lived and created in the United States of America. Based on various materials, including personal documents, correspondence with a linguist, memoirs of his contemporaries, publications about the scientist it was found out that Professor K. Kysilevskiy is a talented linguist and teacher, who left behind a rich legacy in various fields of linguistics.

The article establishes that the life path of the scientist can be divided in chronological order into two periods: pre-emigration (1912-1944) and emigration (1945– 1974), each of the periods turned out to be extraordinary multifaceted and productive in the linguist's research and had a very positive effect on his career.

It is outlined that some aspects of the linguistic work of K. Kysilevskiy are little known to the Ukrainians for now, as many of his scientific works were published in foreign publications. It is studied that a small, but very large valuable part of the personal documents of the scientist is stored in the archive of the Ukrainian Free University in Munich (Germany).

It is noted that the versatile scientific activity of the linguist is devoted to the research on the history of the Ukrainian language, dialectology and language didactics. It is indicated that the lexicographic works of the scientist remain insufficiently studied. In particular, a special attention is focused on such works as “Dictionary of the Ukrainian language and main spelling rules and notes for cancellation” (Stanislaviv, 1927), “Ukrainian-Polish and Polish-Ukrainian Dictionary” co-authored with prof. E. Hrytsak (Lviv, 1931), “Spelling Dictionary” (Lviv, 1934), which played an important role in the Galician schools of the pre-war period.

As a result of the description and analysis of practical dictionaries it is proved that they are professionally prepared, meet all principles and technical principles of the Ukrainian vocabulary, so they are of a high-quality publications and can become a basis for the establishment of new works of this type. It is proved that lexicographic works of the scientist are a significant achievement of the Ukrainian science of the XX century, and the mentioned in the article linguist deserves respect and recognition.

Key words: *the Ukrainian emigration, professor K. Kysilevskiy, bibliographical information, scientific activity, lexicographical work, Ukrainian linguistics.*